

GYŐRI KLÁRA
KÖNYVÉNEK PERE

E címen írtam meg azt a viharos vitát, melyet Győri Klára önéletrajzi vallomása robbantott ki. Ez a vita a *Pályakép fényel és árnyékkal* című kötetemben külön fejezetet képez (Nagy O. 1995. 131–150.). Ebben megidéztem az itthoni, valamint a magyarországi recenziókat, bírálatokat. E megidézés jól bizonyíthatja, illusztrálhatja azt a tényt, hogy a szélsőségesen ellentmondásos fogadtatásnak milyen szociálpszichológiai, egyben történelmi előzményei, indítékai vannak. Arról van szó ugyanis – ezt többször voltam kénytelen emlegetni –, hogy

A kötet címlapja

a trianoni trauma következtében Erdélyben kialakult egy nagyon konzervatív szemlélet, amely minden újtó hatást, befolyást eleve elutasít. (S ez még akkor is döntő tényező – s egyben a dolgok ellentmondásosságából következnek –, ha arra gondolunk, hogy ugyanaz a trauma hozta létre azt a csodálatos költészetet is, amely az egységes magyar irodalomnak ajándékozta a transzilvanizmus triászát: Reményik Sándort, Áprily Lajost, Tompa Lászlót. Ugyanez a trauma alakította ki a kommunizmus diktatúrájában azt a csodálatos, metaforikus jelzést hordozó irodalmat, költészetet, melyet ilyen nevek fémjeleznek, mint Kányádi Sándor, Bálint Tibor, Székely János, Sütő András, és persze még folytathatnám.)

Kezdjük talán az itthoni fogadtatással!

Hazai fogadtatás a „vád” nevében

A könyv tehát nagy vihart kavart. Több vád is volt ellene, amelyeket „töményen” és sokoldalúan Szócs István író, a „közvádlo” fogalmazott meg: a jó erkölcsök, a szemérmesség, tisztesség stb. nevében. Sőt igazából, s ami a lényege: a „nép nevében”! Hogy az Olvasó lássa, mennyire nem befolyásolom soraimmal, a közvádlo legvérmesebb vádjait rendre megidézem, és persze szóról szóra. A sokatmondó cím – *A dokumentumtól az irodalomig* – azt kívánja sugallni, hogy e könyv globálisan félresikerült: nem dokumentum: annak hamis! Nem is irodalom, annak meg erkölcstelen! „Nagy Olga a kéziratot valami »nagy női lázadásnak«, emancipációs tettnek szánta.” (Szócs I. 1976)

Most idézet következik az én bevezetőmből. „A házassági undornak beható »szociográfiáját« láthatjuk itt, hiteles bemutatását annak, hogyan válhatik egy asszony a férji közönségesség, trivialitás, durvaság miatt frigidé. Ez az a televény, amely az örök frigid asszonyokat éppen úgy kitermeli, mint a »kicsapongó« feleségeket.” (Győri K. 1975. 27.)

„Az indulattól elragadott előszóírózó jellemző módon a »kicsapongó« szót a feleségekkel kapcsolatban idézőjelbe teszi (mint valamit, amit mint lehetőséget sem lehet komolyan venni), a férji trivialitást nem. *Hiteles* bemutatásról beszél, a saját tájékoztatása és a vallomások anyaga ellenében. (Ez utóbbiakból kiderül, hogy a szer-

zónó érzelmi életének zavarai már régen a férj előtt megkezdődtek, méghozzá nemi érzékenységének túl korai és szokatlan exponálásai miatt cselédlány korában.)” (Szócs I. 1976)

Mielőtt a vádra érdemben válaszolnék, hadd jegyezzem meg, hogy súlyosságát több tényező is növeli. Éspedig: a recenzens elismerten okos ember s notórius vitatkozó. Ez cseppet sem baj! Viszont az már nagyobb baj, hogy az, amit kifejtett, sokuk azonos felháborodását közvetítette. (Nagy O. 1995. 132.)

Szócs István által az „erkölcsös férfiak” tábora lázadt fel. Méghozzá – tegyem hozzá: s ezt nem malíciával mondom, hanem egy lélektani magyarázatként – inkább az öregedő vagy legalábbis középkorú férfiak türelmetlenségéről van szó. Egyes fiatalok például a kötetről igen szépen nyilatkoztak. A fiatalok türelmesebbek, természetesebbek. (Nagy O. 1995. 132.)

A legfőbb vád a könyv ellen a „nép nevében” fogalmazódott meg, éspedig: a) a könyv sötét képet fest a népről; b) azt sugallja, hogy a parasztasszony szemérmetlen, pedig nagyon is szemérmes. Nézzünk hát szembe a vádakkal: Tehát a „sötét kép”! (Nagy O. 1995. 139.)

„E sivár erkölcsi világkép annál lesújtóbb, mert ugyanakkor mindegyre elmarasztalja – álszentül – környezetét, s általában a falusi emberről sötétebb képet fest a valóságnál is” – írja Szócs István. Közvádlónk mentéségre legyen mondva, hogy a népről valóban él általában ilyen mítosz, s erről sokan azt hiszik, hogy fogódzó a kisebbségi létben. Én nem hiszem, hogy szükség van mítoszokra vagy illúziókra. Ezt már leírtam, s most is leírom. Ezek hamis és csalóka dolgok! Először is miért hinnénk, hogy hagyománytisztelő felfogásunk szerint: a NÉP érintetlen maradt minden szennytől, holott abban a közegben él, amelyet úgy hívunk: ÉLET. Hiszem azt, hogy az emberi LÉThez hozzátartoznak az indulatok, szenvedélyek és az ezekhez kapcsolódó konfliktusok, s ebben semmi lehangoló nincs! Éppen mert emberek vagyunk, nem vagyunk tökéletesek! Csak a gépek lesznek majd azok, a XXI. század robotjai vagy robotemberei, nekik csak agyuk lesz, nem érznek, így nem ismerik a fájdalmat, a szenvedést, a haragot, bosszút stb. Jó lesz nekik! De én nem kérek belőle. Örömmel gondolok arra, hogy ezt a „szép új világot” (Huxley) már nem érem meg!

Végző soron pedig mindazok a „bűnök”, amelyek a könyvben fellelhetők, Szócs szerint valamiképpen az „előszóíró” és „gondozó” terhére írandók. Hogy miért? Ezt Szócs István így fejt ki, egyben azt is megindokolva, hogy

magával a könyvvel alig foglalkozott. „Nagy Olga e könyv esetében több, mint sajtó alá rendező. Mint maga is közli, néprajzkutatóként évtizedeken át kapcsolatban volt Győri Klárával. Természetes, hogy egy falusi asszonyra, aki kivételes helyzetben van a maga különleges életvitele miatt, a hosszas és rendszeres kapcsolat egy írónővel nem marad hatás nélkül! Ezért érthetetlen az a mesterkéeltség, amellyel Nagy Olga többször felveti a kérdést: »Hogy jut oda egy parasztasszony... hogy... papírra rója gondolatait?« Holott előszava első bekezdésében félreérthetetlenül közli, hogy Kali nénit az írásra ő biztatta. »S ha az első oldalakat még a *felszólításból* eredő buzgalommal róttá« stb.”

Szőcs István tehát azzal vádol, hogy én „befolyásoltam”, hogy finomabban és tapintatosan fejezzem ki magam, s ne mondjam úgy: „manipuláltam” Kali nénit éppen „legszemérmertlenebb” emlékeinek, – teszem azt – nászéjszakájának leírására. Csakhogy én Kali nénit nemcsak hogy nem akartam befolyásolni, sőt mindent elkövettem, hogy soha senkire se hallgasson, senkitől ne kérjen tanácsot, csak azt írja, ami úgyszólván „magától íródik”. Aztán meg ezeket az emlékeket a fonó mesélője nekem sosem mondta. (Mármint a kínos és „szemérmertlen” emlékeket.) Ilyenekről nem beszélünk. Bevallom, magam is megdöbbenően olvastam el. Ami engem illet, soha azelőtt nem is sejtettem azt a szexuális nyomort, amelyben bizony nem csak Kali néninek, de mindazoknak a parasztasszonyoknak részük volt, akik érdekből mentek férjhez.

A Szőcs István vádjaival kapcsolatos sorokat a *Pályakép fénnnyel és árnyékkal* című kötetemből idéztem meg, egy alfejezetből, melynek címe: *Emancipációs propaganda*. (Nagy O. 1995. 131–132.)

A könyv hazai védői

A méltányosság követeli meg azt is, hogy szóljunk azokról az erdélyiekről, akik viszont védtek a könyvet, és próbálták cáfolni a „közvédlő” kritikáját. Mondjuk ki: szabadelvűbb honfitársainkról van szó.

a) Kántor Lajos az *Utunk* kerekasztal-beszélgetése során, melyen az akkor²² megjelent legjobb köteteket vette számba, Győri Klára könyvét az év legjobb prózai művének minősítette. Ráduly János egy marosvásárhelyi

22 1975-ben.

lapban szépen méltatta a könyvet. Hadd említsem még meg Tamás Gáspár Miklóst, aki *Karnyújtásnyira: az emberi emancipáció* címen ezt írta: „»Aki azt hányja valamely szerző szemére, hogy sötét, vizsgálja meg előbb saját bensejét: vajon elég világosság van-e benne. A homályban a legtisztább írás is olvashatatlan« – idézi Goethe egyik maximáját –. Valószínűleg ilyesfajta baleset történt Győri Klára önéletírásának ismertetőivel is. Közülük a legalpárban Szócs István értette félre a könyvet, de jobbindulatú recenzensek is sokat elkottyantottak annak a boszorkánykonyhának a titkaiból, ahol a *nőellenes, tehát emberellenes előítéletek rotyognak*. Recenzensek szerint az asszony kutyakötelessége örülni a legdurvább, legbalogabb közeledésnek, ha nem boldog a nyomorult fehércseléd, vergődése az örömtelenség piszkában a saját bűne...” (kiemelés tőlem: N. O.) (Tamás G. M. 1977. 97.)

b) Az erdélyi archaikusabb (hagyományörzőbb) közgondolkodás szerint egy asszonnak szemérmesnek illik lennie! Hát illik-e bevallania azt, hogy azt a bizonyos gépész urat, aki ideiglenesen házukban lakott, saját ágyába várta? Ugyanakkor azt se felejtjük el, hogy híres férfiak – például Jancsó Miklós filmrendező – azzal dicsekedtek, hogy számtalan szeretőjük volt. A hűség ugyanis – s ez több évezredes hagyomány – csak a nőkre nézve kötelező! Ő ugyanis nem volt külön élet nemcsak azért, mert a bibliai legenda szerint a férfi oldalbordájából teremtődött, hanem valójában egyfajta tárgy volt férjura birtokában. Hiszen az indiai rítusok szerint férje ravatalánál őt is elégették... Nos, ez a férfiúi szemlélet dolgozott a kitűnő „közvádló” bírálatában is.

Így aztán elgondolkozhatunk, hogy nem véletlenül erdélyi nők védtek meg a kötetet, mintegy válaszként a megjelent vádra. Hadd idézzem meg Látó Annát, a *Dolgozó Nő* akkori főszerkesztőjét, aki a „feminizmus” nevében védte meg Győri Klára kötetét. Cikkében felsorol jó néhány, nők által írott, a Nyugaton megjelent híres vallomást, szociográfiai, lélektani és irodalmi művet,²³ melyek – szerinte – többé vagy kevésbé rokonai az ő könyvének. Majd így folytatja: „Mintha égbenyúló irodaházak légkondicionált skatulyáiban, automata gépsorok között és kint a mezőn erősen hasonlítaniának egymáshoz a nők életének alapvonásai, viszonyulásuk szerelemhez, gyermekhez, munkához, férfifuralomhoz és kiszolgáltatottsághoz.” (Látó A. 1976. 440.)

23 Norman Mailer, Jack Olsen, Alice Schwarzer.

Ennek kapcsán hadd írjam meg: magam is hat éven át voltam a *Dolgozó Nő* munkatársa, a parasztasszonyi sorsokat elemző rovat szerkesztője. A folyóirat – nem véletlenül – egyfajta „feminista” szellemiséget képviselt, hiszen riportok írása, a parasztasszonyokkal való bensőséges levelezés során az asszonyi sorsnak döbbenetes kiszolgáltatottságával találkoztunk. Valljam be? Így lettem magam is „feminista”, ám nem George Sand módján!

A magyarországi fogadtatás

A magyarországi fogadtatással kapcsolatosan el kell mondanom – miént erre később külön is rátérek –, megdöbbenően szép méltatásokat olvashatunk, nem kevesebb mint hat recenzió méltatta a kötetet, melyek

Legények, viseletben. Kós Károly felvétele

Lányok, viseletben. Kós Károly felvétele

a legkülönbözőbb folyóiratokban jelentek meg. Ezek a kötetnek más értékét hangsúlyozták. De majd mindenik – szemben az erdélyi fogadtatással – a paraszti életről, sorsról szóló könyv dokumentum jellegét emelte ki. E méltatások, melyek olyan kiváló személyiségektől származnak, mint a néprajzos Nagy Ilona, illetve Varga Lajos Márton, Szekér Endre, Varga Imre és Mező Ferenc, jól bizonyítják: Győri Klára vallomások köteté nem csak a néprajztudomány jelesei számára jelentett értéket.

Újból hangsúlyoznám: nem véletlen az, hogy Magyarországon számtalan olyan dicsérő, méltató sor jelent meg, melyek éppen azt emelték ki a kötetben, amit itthon olyan nagyon elítéltek: azt a *bátorságot*, amellyel Győri Klára a parasztasszonyi élet keserveit, miként szexuális életének annyira „szemérmes” titkait is elárulta.

Íme néhány példa, melyeket szintén idéztem vallomások kötetemben. Cseres Tibor „lélek mélyéig hatoló”-nak minősíti „védőbeszédében” Kali néni inkriminált sorait. *Asszonyélet a Mezőségen* című, az *Élet és Irodalomban* megjelent írásában az annyira bírált, őszinteséggel megírt inti-

mitást így jellemzi: „Erős a kísértésem, hogy néhány, naiv-gyönyörűséggel megírt részletet idézzek egy hetven-egynéhány éves asszonynak, egy (köznapian szólva) frigid asszonynak, lélek mélyig hatoló fogalmazásából. Nem a helyszűke, hanem a (tán fölösleges, de elháríthatatlan) férfiszemérem gátol benne. Vagy az a fiú eszme, hogy egy szép fiatal asszony fülbesúgásait egyedül magamnak tarthatom meg (noha háromezeröttszáz példányban), hiszen ifjúságának szerelmi életéről vall és tanúskodik Kali néni.” (Cseres T. 1976)

Miként a fenti sorokat, az alábbiakat is a *Pályaképből* idézem meg. Miklós Elemér *Ebből tanuljanak mások. Győri Klára önéletírásáról* című cikkében ezt írja: „Győri Klára, a széki parasztasszony »meglepő« könyvet ad a kezünkbe. A *Kiszáradt az én örömöm zöld fája* című szociografikus önéletírás nem azzal kelt meglepetést, hogy a tollforgatáshoz nehéz, esztendőök súlyától remegő kéz előbb felkérésre, füzetbe rója a sorokat, hanem ahogyan – az ösztönös ráeszmélést és tudatos célirányt egységbe fogva – lírai lágysággal tárja fel az emberi lélek rejtelseit...” (Miklós E. 1977)

Idézhetném Kósa Lászlót is, aki *Kiszáradt az én örömöm zöld fája* címen a *Tiszatáj* című folyóiratban – ismerve már az itthoni vádbeszédet – így védelmezi meg a vallomást: „Kali néni könyve figyelmet béklyózó olvasmány, ha úgy tetszik, lehangoló, ha úgy tetszik, illúzióromboló is. Tavaly nyáron, néhány hónappal a könyv megjelenése előtt meghalt, nem érthette meg, miként fogadja a falu a »visszavágást«, azért, mert bár mindvégig tartott a közösség törvényétől, őt méltatlanul hibás erkölcsűnek és szegyeetlennek tartották. A »kibeszélés« szenvedélyét – valószínűleg ösztönösen – bizonyára ez az indulat is hajtotta, az elégtétel, az igazolás keresése. A távoli olvasó erre – akár e sorok írója – talán utoljára gondol, mert sokkal fontosabb, hogy általános érvényű titkokat »adott ki« a faluról. Akkor is, ha az egy színes, kedves világ, melynek fonáságaival megismerkedni akár lehangoló is lehet. Ez azonban nem változtat azon, hogy mutatis mutandis, ez a közösség sok-sok lelki szenvedés árán olyan értékes néphagyományt őrzött meg, amely ma már ezerszer nagyobb közösség kincse lett.” (Kósa L. 1976. 88.)

Ugyanakkor Kósa László mély elemzésében Győri Klára „remek írói készségét” hangsúlyozta, aki „tudatosan és ösztönösen – írói eszközökkel is élt”. S eme kijelentését ilyen mondatokkal illusztrálja: „Ördögül táncoltam!” Majd: „Jaj, de nagy bánat volt a szívemen, de nem szóltam volna

egy országért egy szót sem...” Aztán: „Ha a mezőn láttam madarakat repdesni, egy pillanat alatt átfutotta a szemem: megszámoltam s többnyire párost találtam. Ez is fájt, mert abba a percbe arra gondoltam, még azok is boldogabbak nálam...” (Kósa L. 1976. 88.)

Azért idéztem e szemelvényeket, mert a magyarországi kritikák abban a szenvedélyes hevületben, hogy az itthoni kritikákkal szemben a könyvet védjék: az önéletrajzi vallomás kapcsán *az alkotó Győri Klárát is dicsérték.*

Népi fogadtatás

Nem tudok ellenállni a kísértésnek, hogy Győri Klára könyve kapcsán ne idézzem meg a parasztasszonyok szintén visszautasító és botránkozta-
tó véleményét. Nézzük hát a megnyilvánulásokat. A székiek is azon botránkoztak meg, hogy „ilyeneket nem szokás leírni!”. Hadd mondjam el ezzel kapcsolatosan egy kedves élményemet. Miután megjelent a könyv, de még kritika nem, próbáltam egy kis „közvélemény-kutatást” a kolozsvári piacon. Egy magot áruló széki asszonyt kérdeztem meg: – Olvasta-e a Kali néni könyvét? – Megbotránkozva rám nézett, még a szeme is kifordult: – Én ilyesmit nem olvasok. Gyászolok. – Majd hozzátette: – Szígyen ilyet olvasni. – Ha nem olvasta, honnan tudja, hogy „szígyen ilyet olvasni”? – Hallottam másoktól, hogy miket ír meg. – De hát csak az életét írta meg, akármelyik széki asszonyra találhat az ilyesmi. S ennél „különbeket” beszélgetnek a fonóban! – Az más! De ez írva van! Az nem illik!...

Hasonlóképpen nyilatkoztak a havadi asszonyok is. Ennek is története van.

A faluban fiatal tanárok kezdték felolvasni az olvasókörön folytatólagosan a Győri Klára könyvét. (Csak közbevetőleg, a könyvnek olyan híre volt, hogy utánnyomás volt szükséges, és éppen a falusi olvasók kérésére!) Nos, olvassák, olvassák a könyvet. Rendben van, érdekes. Nincs semmi baj. Egyszer csak elérkeznek a nászéjszaka leírásához. S hát még a többihez aztán, amiket említettem...

Az olvasókör félbeszakadt, a szigorú erkölcsű havadi asszonyok felháborodva utasítottak vissza egy ilyen „szégyentelen” könyvet. A havadiak-

ról meg kell mondanom, hogy szigorú ítéletű, tehát némileg álszemérmes emberek. Ez nem zárja ki ugyanakkor azt, hogy értelmes, okos, hűséges, kultúrára éhes nép. De azt hiszem, Kálvin szigorú szelleme lebegett a falu felett. Mert voltak a környéken kevésbé „szemérmes” falvak, amelyeket a havadiak – mondanom sem kell – lenéztek.

Nem tartom véletlennek, hogy a csíkszentdomokosi színekatolikus faluban viszont, amikor Szabó Judit magyar szakos tanárnő, a *Rózsa királyfi* című mesegyűjtemény szerzője (könyvét én lektoráltam) végigolvasta a könyvet, az asszonyok sírtak, és azt mondták: – Ez pont a mi életünkről szól! – Az én uram is, mint az a Veres Filep. (ti. Kali néni férje.)

Miért nem tartottam véletlennek? Mert egy katolikus hívő számára a „bűn” bele van kalkulálva az életbe, hisz azt meg kell gyónni. S milyen emberi és lélektanilag milyen helyeselhető dolog! Épp azért, miért lennének oly szigorúak másokhoz és önmagunkhoz? (Arról nem is beszélve, hogy egyetemes erkölcsi normák és éppen az úgynevezett „nemi erkölcs” normái azért betarthatatlanok, mert az emberi természet ellen valók. Annyi ezer éve egyébről sem szól az irodalom, mint az „erkölcsi normák” megszegéséről!)

Még egy hasonló élmény.

Domokos Géza, a Kriterion igazgatója meghívott Kovászna megye egyes falvaiba, városaiba, hogy Kali néni könyvének olvasóival találkozzunk. Baróton, egy erdővidéki kisvárosban, meglepődve konstatáljuk, hogy a plakáton a Kali néni könyve nincs feltüntetve. Vajon miért? Hiszen az ilyen találkozókról a fővárosból, magas helyről kérnek engedélyt, s ez engedélyezve volt. Domokos Géza meg is kérdi a helybeli szervezőktől. Kiderült, hogy a helybeli „elvtársak” tiltották le a könyv ismertetését. Domokos Géza nagyon fel volt háborodva, s a találkozón igen szépen nyilatkozott a kötetéről. Az egyik fő elvtárs találva érezte magát, megmagyarázta, mi is történt.

Anyámnak én adtam kezébe – mondotta –, amikor Kovásznára ment üdülni. Amikor hazajött, azt kérdezte tőlem: – Ilyen erkölcstelen könyvet miért adsz, fiam, a kezembe?

Azt hiszem, nem szükséges kommentár.

Megjegyzésként még csak annyit: a megbotránkozó széki asszonyok százával hordták a Győri Klára könyvét Budapestre, ahol is a kötetet az egyik metróállomásban „feketén” adták el a budapesti vásárlóknak.